

LIETUVA IR KLAIPĖDOS PROBLEMA: ISTORIKO AKIMIS PER KLASIKINĖS GEOPOLITIKOS PRIZMĘ

Julius Žukas

ABSTRACT

This paper investigates the question – why the Grand Duchy of Lithuania at the peak of its power in the 15th century, failed to acquire Klaipėda, its natural gateway to the sea, whereas the young post World War I state of Lithuania, having lost its historic capital – Vilnius, managed to annex Klaipėda and its region (Memelland). Historic facts and events, as well as evaluations and conclusions presented by Lithuanian and foreign historians, are examined by invoking classic and Lithuanian geopolitical statements and insights. Expansion to the East, which was intrinsic to the Grand Duchy of Lithuania at this time, is analysed as a major cause of its inability to expand to the Baltic shore. Opportunities to capture Klaipėda presented by the Thirteen Year War between Poland and the Teutonic Order in the 1450-60's are evaluated. The 1923 annexation of Klaipėda and its region by Lithuania is shown as the result of a favourable geopolitical situation.

KEY WORDS: question of Klaipėda, geopolitics, expansion of the Grand Duchy of Lithuania to the East, Vytautas the Great, the Versailles System.

ANOTACIJA

Straipsniu siekiama išnagrinėti, kodėl XV a. savo galybės viršūnę pasiekusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė neužvaldė natūralaus priėjimo prie jūros – Klaipėdos, tuo tarpu po Pirmojo pasaulinio karo sukurta jauna Lietuvos valstybė sugebėjo prisijungti Klaipėdą ir Klaipėdos kraštą. Istoriniai faktai bei įvykiai ir lietuvių bei užsienio istorikų vertinimai ir išvados analizuojama pasitelkiant klasikinės geopolitikos bei Lietuvos geopolitikų idėjas ir įžvalgas. Analizuojama, ar Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei būdinga ekspansija į Rytus iš tiesų buvo pagrindinė nesugebėjimo orientuotis į pajūrį priežastis. Vertinama XV a. 6–7-ajame dešimtmėčiais, Trylikos metų karo metu, tarp Lenkijos ir Vokiečių ordino atsiradusi galimybė įgyti Klaipėdą. 1923 m. įvykęs Klaipėdos ir Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos įvertinamas kaip palankios geopolitinės situacijos pasekmė.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Klaipėdos problema, geopolitika, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ekspansija į Rytus, Vytautas Didysis, Versalio sistema.

*Julius Žukas, M. A., doktorantas, Klaipėdos universiteto
Socialinių mokslų fakulteto Politologijos katedros asistentas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
El. paštas: julius.zukas@gmail.com*

Straipsnio temos pasirinkimą paskatino vienas iš pirmo žvilgsnio sunkiai paaiškinamas Lietuvos istorijos momentas: po Žalgirio mūšio savo galybės apogėjų pasiekusi Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (toliau – LDK) nesugebėjo užvaldyti Klaipėdos, tuo tarpu po Pirmojo pasaulinio karo ką tik sukurta, neiškovojusį Vilniaus ir vargais negalais pripažinta Lietuvos valstybė prisijungė Klaipėdos kraštą. Kas atsitiko? Kodėl Vytauto ir Ponų tarybos Lietuvos politika nesiorientavo į Klaipėdą ir kokios aplinkybės nulėmė, kad 1923 metais Lietuvai pavyko įgyti savo „vartus į pasaulį“?

Į šiuos klausimus mėginama atsakyti, istorinius faktus ir aplinkybes analizuojant iš geopolitikos pozicijų. Autorius nepretenduoja į visapusišką ir išsamią geopolitinio diskurso raišką: apsiribota pagrindiniais klasikinės geopolitikos teiginiais kaip papildomu instrumentarijumi istorinės praeities įvykių priežastingumui analizuoti. Tad paliekama plati erdvė galimai diskusijai.

Lietuvos siekiai turėti savo natūralų priėjimą prie Baltijos jūros yra ne kartą aprašyti lietuvių istoriografijoje, tačiau specialiai Klaipėdos problemai skirto kompleksiško tyrimo iki šiol nėra – išskyrus tarpukariu išleistą teisininko Rudolfo Valsonoko monografiją, kuri daugeliu aspektų ir šiandien neprarado aktualumo. Analizuojant LDK laikyseną Klaipėdos atžvilgiu straipsnyje apžvelgiami svarbiausi atskirų autorių (Zenono Ivinskio, Broniaus Dundulio, Edvardo Gudavičiaus, Jūratės

Kiaupienės, Stepheno Rowello (Stephen Rowell) ir kt.) Lietuvos istorijai skirti veikalai. Jų teiginius ir išvadas verifikuojant iš geopolitikos pozicijų, remiamasi geopolitikos pradininkų Lietuvoje (Kazio Pakšto, Stanislovo Tarvydo) ir šiuolaikinių specialistų (Česlovo Laurinavičiaus, Egidijaus Motiekos, Nortauto Statkaus ir kt.) vertinimais. Detaliau ir visapusiškiau Lietuvos istoriografijoje yra tyrinėtos Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos 1923 metais aplinkybės (Vytautas Žalys, Aldona Gaigalaitė, Robertas Žiugžda, Joachimas Tauberis (Joachim Tauber) ir kiti).

Esminiai klasikinės geopolitikos teiginiai

Nors egzistuoja įvairūs geopolitikos apibrėžimai, yra išskiriamos klasikinė ir modernioji geopolitikos, šiame straipsnyje remsimės klasikinės geopolitikos teiginiais. Vienas iš apibrėžimų geopolitiką apibūdina kaip ilgalaikę doktriną apie geografinės erdvės įtaką valstybės politikai¹. Geopolitikos ištakos yra XIX a. įvykęs pasaulio teritorijos politinis įsisavinimas ir jo sukeltos intelektualinės refleksijos, atvedusios į pagrindinių geopolitikos teiginių suformulavimą. Geopolitikos klasikais Friedrichas Ratzelis (Friedrich Ratzel), Rudolfas Kjellenas (Rudolf Kjellen), Halfordas Johnas Mackinderis (Halford John Mackinder), Alfredas Thayeris Mahanas (Alfred Thayer Mahan), Karlas Haushoferis (Karl Haushofer), Nicholasas Johnas Spykmanas (Nicholas John Spykman) ir kiti autoriai išdėstė ir pagrindė esmines viena kitą papildančias geopolitinio mąstymo paradigmas – geografinį determinizmą ir priežastinį pliuralizmą. Pirmoji akcentuoja valstybės geografinės padėties įtaką jos galiui ir politikai, antroji į pirmą vietą iškelia konkrečias atskirų valstybių politinės, ekonominės, socialinės ir kt. raidos charakteristikas². Geopolitikos pradininku yra laikomas F. Ratzelis, kuris stengėsi atlikti valstybės ryšių su užimama teritorija, erdve lyginamąjį tyrimą. R. Kjellenas būtent šį, aukštesnį, lygį ir įvardijo terminu *geopolitika*³. Geografinio determinizmo klasikais pagrindiniu dalyku laikė pasaulio teritorijos dalijimą į sausumą ir jūras, ir šis jūrinių ir sausumos (kontinentinių) galybių (valstybių) dichotomijos postulavimas yra pagrindinis visų geopolitinių koncepcijų (schemų) bruožas⁴. Ryškiausias jūrinės galios (*Sea power*) apologetas buvo amerikietis A. T. Mahanas, kurio požiūrio kvintesencija išreikšta doktrina „kas valdo jūrą, tas valdo pasaulį“⁵. Nagrinėjant mūsų temą, vertingiausias yra konkrečios valstybės geopolitinės galios, sugebėjimo vykdyti savarankišką politiką parametru įžvalgos. Iškiliausia figūra tarp geopolitikos kūrėjų laikomas H. J. Mackinderis savo svarbiausiame veikale „Geografinė pasaulio ašis“ teigė, jog tikrąją valstybių ir tautų galią lemia ne tik geografinės ir ekonominės bei strateginės sąlygos, bet ir jų gyventojų skaičius, charakterio bruožai, turimi ištekliai ir t. t.⁶ Turbūt išsamiausiai valstybės geopolitinę galią apibūdino N. J. Spykmanas, papildęs A. T. Mahaną ir nurodęs dešimtį tai lemiančių kriterijų (teritorijos dydis, sienų konfigūracija, gyventojų skaičius, naudingųjų iškasenų buvimas, ekonominis ir technologinis išsivystymas, finansinis pajėgumas, etnis homogeniškumas, socialinės integracijos lygis, politinis stabilumas ir nacionalinė dvasia). Jeigu šių rodiklių sanauka yra

¹ BAUMANN, W. Geopolitik – ein zeitgemäßer Beitrag zum gesamtstaatlichen Führungsverfahren? In *Viel-falt in Uniform*. Bd. 1 [interaktyvus]. Hrsg. von W. SCHÖBER. Wien, 2004, S. 11 [žiūrėta 2008 09 24]. Prieitis per internetą: <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/09_vu1_01_gbf.pdf>.

² LAURINAVIČIUS, Č.; MOTIEKA, E.; STATKUS, N. *Geopolitikos įvadas*. Vilnius, 2002, p. 10–11.

³ VYŠNIAUSKAS, A. Apie „istorinės geopolitikos“ discipliną. *Politologija*, 1994, t. 5, p. 81.

⁴ LAURINAVIČIUS, Č.; MOTIEKA, E.; STATKUS, N. *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*. Vilnius, 2005, p. 32.

⁵ VYŠNIAUSKAS, A. Op. cit., p. 79–80.

⁶ МАКИНДЕР, Х. Дж. Географическая ось истории. *Элементы* [interaktyvus], 2000, №. 7 [žiūrėta 2008 04 02]. Prieitis per internetą: <<http://arcto.ru/modules.php?file=article&name=News&sid=501>>.

menka, tokia valstybė negali savarankiškai realizuoti savo geopolitinės strategijos ir yra priversta ieškoti sąjungų, atsisakydama dalies savo suverenumo⁷.

Viduramžių Lietuvos geopolitinė situacija ir ekspansija į Rytus

Geopolitikos specialistų nuomone, viduramžių Lietuva buvo tipiška kontinentinė valstybė, nuo pat susikūrimo XIII a. vykdžiusi sausumos politiką. Teigiama, kad kuriantis valstybei susiklostė palankios aplinkybės skverbtis į Rytus ir ieškoti ten atramos prieš Vokiečių ordiną, ir esą būtent dėl ekspansijos į Rytus, o nuo XV a. pabaigos – dėl siekio išlaikyti rytines LDK žemes Lietuvoje nesuklostė jūrinės politikos tradicijos⁸. Pradžią tokiam LDK valdovų užsienio politikos vertinimui davė geopolitikos pradininkų Lietuvoje darbai. K. Pakštas 1929 m. publikuotoje studijoje konstatavo, jog „pastūmėti nuo Baltijos krantų, kryžiuočių atkirsti nuo gaivinančių Europos Vakarų, lietuviai rado savo militarinei ekspansijai laisvos vietos pietuose ir rytuose, ir tokiu būdu visas didžiulis Dnepro baseinas atsidūrė lietuvių įtakoje ir kontrolėje. Pirmą negu susikaups namie pas save, pirmą negu sukurs kultūros centrus ir kultūrinio savarankiškumo bazes, lietuviai sviedė savo genijų ir energiją iki Dono, Vorsklos, Krymo ir Dnestro“⁹. Čia lietuvių nutolimas nuo jūros viduramžiais bent iš dalies teisinamas Ordino agresija. Griežtesnę nuomonę 1939 m. paskelbtame veikalė „Geopolitika“ pareiškė S. Tarvydas: anot jo, jeigu senovėje Lietuvos valdovai nebūtų darę neleistinių geopolitinių klaidų, tai jokio Klaipėdos klausimo nebūtų buvę; didieji Lietuvos kunigaikščiai vedė ne jūrinę, bet žemyninę politiką, kuri Lietuvos ateičiai buvusi labai žalinga¹⁰. S. Tarvydo nuomone, „reali politika būtų padiktavusi taisyklę: ką tokį kąsnį, kokį gali apžioti. Juk tie visi karai prieš totorius, tas noras užimti Riazanę, Kalugą, Tulą, Novgorodą ir nuolatinės ekspedicijos į Maskvą pareikalavo daug energijos ir labai brangiai kaštavo. Jeigu visa ta energija būtų buvusi nukreipta į Vakarus, nebūtų reikėję kartkartėmis atiduoti Žemaičius kryžiuočių globai, ir šiandien Baltijos pajūryje mes tvirčiau stovėtume“¹¹.

Taigi geopolitiniai vertinimai lyg ir iš karto atsakytų į pirmąją iškeltą klausimą: LDK, vykdžiusiai sausumos politiką, nerūpėjo jūra ir Klaipėda. Jai rūpėjo ekspansija į Rytus ir prijungtų teritorijų išlaikymas. Norėdami įsitikinti tokios išvados pagrįstumu, aptarsime lietuvių ir užsienio istoriografijoje iškeltus LDK geopolitinės situacijos bruožus bei lietuviškojo *Drang nach Osten* vertinimus. E. Gudavičius teigia, kad LDK, geografiniu atžvilgiu būdama Europos žemyne, geopolitiškai buvo už jo ribų¹². S. Rowello nuomone, LDK raidą aiškiausiai padeda suvokti jos padėtis geografinėje, komercinėje, politinėje ir religinėje takoskyroje tarp Rytų ir Vakarų¹³. Geostrateginę šios kryžkelės reikšmę lėmė per čia eję trumpiausieji keliai, jungę svarbiausius Rytų ir Vidurio Europos centrus su Vakarų Europa, čia ėjo istorinis Rytų veržimosi į Vakarus ir Vakarų – į Rytus vieškelis¹⁴. Kiti autoriai Lietuvos atsidūrimą Vakarų lotyniškosios ir Rytų stačiatikiškosios civilizacijų sandūros zonoje

⁷ BAUMANN, W. Op. cit., S. 15; ДУГИН, А. *Основы геополитики* [interaktyvus]. Москва, 2000, c. 18 [žiūrėta 2006 07 05]. Prieitis per internetą: <<http://www.geopolitika.ru>>.

⁸ LAURINAVIČIUS, Č.; MOTIEKA, E.; STATKUS, N. *Baltijos valstybių...*, p. 71.

⁹ PAKŠTAS, K. Baltijos respublikų politinė geografiija. In *Lietuvos geopolitika*. Sud. S. VAITEKŪNAS. Vilnius, 1991, p. 184.

¹⁰ TARVYDAS, S. Geopolitika. In *Lietuvos geopolitika*. Sud. S. VAITEKŪNAS. Vilnius, 1991, p. 329.

¹¹ Ibid., p. 393.

¹² GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija*. T. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius, 1999, p. 190.

¹³ ROWELL, S. Ch. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje 1295–1345*. Vilnius, 2001, p. 307.

¹⁴ ŽALYS, V. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*. T. 1. Vilnius, 2007, p. 16.

laiko Lietuvos, kaip geopolitinės anomalijos, civilizaciniu dėmeniu¹⁵. Pagrindinė tokio geopolitinio „užribio“ priežastis buvo pagonybė: krikščioniškosios Europos kontekste ji lėmė antrarūšį LDK tarptautinį statusą ir visokeriopai skatinamą bei remiamą Vokiečių ordino ekspansiją į etninės Lietuvos žemes. Pernelyg užsitęsusi pagonybės būklė taip pat suponavo ir bendrą kultūrinį atsilikimą nuo krikščioniškosios Europos tautų. Lietuvos valdovai sugebėjo sukurti „pagonių imperiją Rytų ir Vidurio Europoje“ (S. Rowell), tačiau tai buvo specifinė valstybė: viduje labai nestabilus darinys, savotiškas daugelio narių klanas¹⁶. Šios valstybės valdovai vykdė tokią politiką, kai norint ką nors nuveikti Vakaruose, prieš tai reikėjo žygiuoti į Rytus. Tokią politiką lėmė ne tik LDK geopolitinė situacija, bet ir menka jos geopolitinė galia. Pritaikant N. J. Spykmano nurodytus tokios galios lygio kriterijus, akivaizdu, kad beveik visi LDK valstybės rodikliai (ekonominis išsivystymas, finansinė galia, etnis homogeniškumas, politinis stabilumas ir t. t.) buvo žemi. Etninės Lietuvos žemių potencialas buvo per menkas Ordino pavojui likviduoti, ir todėl Lietuvos veržimasi į Rytus iš dalies akceptavo netgi kritiškasis S. Tarvydas, teigdamas, kad Rytai padėjo senovės lietuviams grumtis su Vakarais ir stabdyti vokiečių ekspansiją¹⁷.

Vis dėlto lietuvių istoriografijoje ir šiandien dar gana gajus priekaištas LDK valdovams dėl pernelyg didelės orientacijos į Rytus, energijos eikvojimo ir pan., pirmąkart suformuluotas klasikine tapusioje A. Šapokos redaguotoje „Lietuvos istorijoje“¹⁸. Tokios pat nuomonės laikėsi B. Dundulis, ekspansiją į Rytus laikęs pagrindine nesėkmų kovoje dėl Klaipėdos ir Baltijos jūros priežastimi¹⁹. Lietuvos valdovų vykdyta Rytų politika kaip pagrindinis trukdis visų lietuviškų žemių suvienijimui pažymima ir sovietmečiu išleistoje akademinėje Lietuvos istorijoje²⁰. Mūsų nuomone, reikalo esmę vaizdingai ir tiksliai prieš keletą dešimtmečių nusakė Z. Ivinskis: „Iš siauro šiandieninio Pabaltijo ruožo, kur susispaudusi gyvena lietuvių tauta, sunku yra žvelgti atgal. Vargiai galima įsivaizduoti didžiąją Vytauto laikų valstybę, kai didieji Vilniaus kunigaikščiai apjungė ir Dnepro aukštupių miškų masyvus, ir jo žemupio stepių platybes. Kadangi nepriklausomoji 1918 metų Lietuva tapo grynai tautinė valstybė, Vilniaus kunigaikščių pastangos išplėsti Lietuvos valstybingumą į kairiuosius Volgos prieupius buvo imta vertinti ne anų laikų mastu, bet pagal tautinius lietuvių valstybės reikalavimus. Tad Vytautui buvo daromi kaltinimai, kam jis eikvojęs lietuvių tautos energiją tolimuose plotuose. Buvo priekaištaujama, kam Kęstutaitis ruošęs išlaidingus žygius, vaikydamasis totorius po stepes. Tačiau lietuvių ekspansija į rytus nuo pat valstybės pradžios buvo susidėjusių politinių santykių išdava <...>. Veržimasi diktavo pati geopolitinė padėtis.“²¹

¹⁵ LAURINAVIČIUS, Č.; MOTIEKA, E.; STATKUS, N. *Baltijos valstybių...*, p. 26.

¹⁶ BOOCKMANN, H. *Vokiečių ordinas: dvylika jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003, p. 146.

¹⁷ TARVYDAS, S. Op. cit., p. 392.

¹⁸ „Tačiau kad ir daug jis padėjo pastangų, vis dėlto Klaipėda su platoka vakarinių žemaičių juosta paliko ordinui. Vytautui čia nepavyko dėl to, kad jis daug dėmesio skyrė į rytus, svajodamas užimti visą Rusiją <...>. Bet tas didelis savo jėgų ir dėmesio nukreipimas į rytus atitraukė jį nuo artimųjų tautiškosios Lietuvos uždavinių“ (*Lietuvos istorija*. Red. A. ŠAPOKA. Vilnius, 1989, p. 149).

¹⁹ DUNDULIS, B. *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės*. Vilnius, 1960, p. 304–305; DUNDULIS, B. *Lietuvos kovos dėl Baltijos jūros*. Vilnius, 1985, p. 132.

²⁰ *Lietuvos TSR istorija*. T. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1917 metų*. Ats. red. B. VAITKEVIČIUS. 2-oji laida. Vilnius, 1986, p. 77. Analizuodami sovietmečiu išleistus lietuvių istorikų veikalus privalome nepamiršti, kad LDK ekspansijos į rusų ir kitų rytų slavų žemes smerkimas ir atitinkamai kovos prieš „vokiškuosius agresorius riterius“ akcentavimas buvo nerašyta, tačiau akivaizdi tuometinės ir ideologinės konjunktūros maksima.

²¹ IVINSKIS, Z. *Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties*. Fotograf. laida. Vilnius, 1991, p. 310.

Kas pasikeitė po Krėvos unijos? Nepakankama LDK geopolitinė galia atvedė į uniją su Lenkija, iš esmės pakeitusia geopolitinę situaciją regione. Lietuvai tai buvo raidos lūžis, kai, atrodo, neišvengiamai tuomet gravitacijai į Rytus buvo priešpriešinta geopolitinė orientacija į Vakarus, ir buvo pasukta vakarietiškojo vystymosi keliu. Antra vertus, mūsų temos kontekste Lietuvos padėtis tapo dar labiau komplikuoja dėl jos statuso dvilypumo: jau nebe pagoniška, bet drauge ir nebe savarankiška. Čia reikėtų aptarti toje sudėtingoje epochoje valdžiusio ir Lietuvos įtaką bei reikšmę nepaprastai išplėtusio didžiojo kunigaikščio Vytauto asmenybės ir jo politikos bruožus. Lietuvių Didžiuoju praminto valdovo tikruosius politinius tikslus išvelgė ir užsieniečiai, pvz., vokiečių istorikas Josefas Pfitzneris (Josef Pfitzner) tarpukariu rašė: „Visa, ką Vytautas darė, darė Lietuvos valstybei, kurios branduolys buvo Lietuva, o rusų kunigaikštystės – antraeilės žemės. Tik kaip Lietuvos valstybininkas varė jis visą amžių gyvają politiką“²². Labai permaininga, kupina sunkumų ir pavojų, nuolat iškylančių kliūčių kova dėl valdžios ir Lietuvos valstybingumo stiprinimo išmokė Vytautą laviruoti, išugdė sumanaus diplomato ir valstybininko įgūdžius²³. Vytauto Lietuva nuolat kaitaliojo savo politinį kursą, optimaliai išnaudodama visas turimas galimybes, kas įgalina Lietuvos valdovą vadinti politiniu genijumi²⁴. Turime pabrėžti esminį skirtumą tarp ankstesnių LDK valdovų ir Vytauto Rytų politikos: jo pirmtakams tai buvo natūrali geopolitiškai determinuota ekspansija, kartu įgalinusi sukaupti Ordino puolimui atremti reikalingą jėgą, o Vytautui reikėjo didžiosios pergalės Rytuose kaip jo didžiosios politinės programos įgyvendinimo rakto. Jau prieškarinio lietuvių istorikai pažymėjo, kad Vytautą įsigalėti Rusijoje ir totorių valdose skatino ne garbėtroška, o „noras sukurti tokią galybę, kuria atsirėmęs, niekieno nevaržomas, galėtų laisvai valdyti Lietuvą ir, progai pasitaikius, suvesti sąskaitas tiek su Ordinu, tiek su lenkais“²⁵. Giliausia Vytauto asmenybės ir politikos analizė pateikta E. Gudavičiaus darbuose, kuriuose suformuluotas teiginys apie didžiąją Vytauto politinę programą paversti Lietuvą galingą ir tarptautiniu mastu pripažintą europietiška karalyste²⁶. Šios programos realizavimo formulę randame rusų metraštininkų žodžiuose, atpasakojančiuose Vytauto sandorį su sosto netekusiu Aukso ordos chanu Tochtamyšu: „aš tave pasodinsiu Ordoje ir Sarajuje, ir Bulgare, ir Astrachanėje <...>, o tu mane pasodink didžiojoje Maskvos kunigaikštystėje <...>, o Vokiečius pats paimsi“²⁷. Iš šių žodžių aiškėja, kad Vytautas siekė tapti visos Rytų Europos hegemonu²⁸, ir kad Vytauto planuose būsimos Lietuvos Karalystės ribos toli gražu neapsiribojo tik Klaipėda ir jos apylinkėmis.

LDK veržimasis į Rytus nebuvo ekspansija klasikine to žodžio prasme²⁹, nes tam LDK tiesiog neturėjo pakankamos geopolitinės galios. Būdamą palankios geopolitinės konjunktūros rezultatu, ši ekspansija su išlygomis gali būti lyginama su keletu šimtmečių anksčiau vykusia normanų ekspan-

²² PFICNERIS, J. *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*. Vilnius, 1989, p. 280–281.

²³ KRASAUSKAITĖ, M. Vytauto charakteristika. In *Vytautas Didysis, 1350–1430*. Red. P. ŠLEŽAS. 2-oji fotograf. laida. Vilnius, 1988, p. 260–261.

²⁴ GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos europėjimo keliais*. Vilnius, 2002, p. 259.

²⁵ DĖDINAS, V. Vytauto vidaus ir užsienio politika ligi Žalgirio mūšio. In *Vytautas Didysis, 1350–1430*. Red. P. ŠLEŽAS. 2-oji fotograf. laida. Vilnius, 1988, p. 64.

²⁶ GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos europėjimo keliais...*, p. 258–259, 266–267, 353.

²⁷ IVINSKIS, Z. *Lietuvos istorija...*, p. 311.

²⁸ KIAUPA, Z. *Lietuvos valstybės istorija*. Vilnius, 2004, p. 58.

²⁹ 1901 m. F. Ratzelis suformulavo septynis ekspansijos dėsnius. Laikydamas valstybę gyvu organizmu, jis teigė, kad aukštesnio civilizacinio lygio valstybės natūraliai absorbuoja ar asimiliuoja silpnesnius, žemesnės išsivystymo pakopos politinius darinius, ir tai yra neišvengiamas savaiminis procesas (ДУГИН, А. Op. cit., c. 3–4).

sija: tinkamu laiku ir tinkamoje vietoje sėkmingai panaudota jėga, neparemta civilizaciniu pranašumu.

Lietuva po Žalgirio mūšio ir Klaipėdos klausimas

Po Žalgirio mūšio Vokiečių ordino galybė buvo palaužta, faktiškai baigėsi daugiau kaip šimtmetį trukęs kruvinas, alinantis ir valstybingumui grėsęs karas. Kartais pasigirsta abejonių, ar tikamai pasinaudota pergale: samprotaujama, kad pergalės vaisiai buvę per menki – ypač pabrėžiant Klaipėdos problemą. S. Tarvydo nuomone, Vytautas padarė klaidą, taip greitai pasišalindamas iš kovos lauko ir neprisijungdamas Klaipėdos krašto, o Melno taika, palikusi Ordino rankose vertingiausią Nemuno dalį su jo žiotimis, buvusi didžiausia Vytauto geopolitinė klaida³⁰. Iš tiesų po Žalgirio mūšio Vytauto Lietuva buvo pasiekusi savo galybės apogėjų, ir, atrodytų, bent jau Klaipėdą ir Nemuno žemupį buvo galima be vargo paaimti. Ar iš tiesų? Atsakysime iš karto: formaliai galbūt galėjo, bet faktiškai tai buvo savotiškas *neįgalus galėjimas*. Čia suveikė keletas veiksnių, o viską užbaigė Vytauto mirtis.

Vienas iš tokių veiksnių, neleidęs nuosekliai sutriuškinti Ordino valstybės, buvo ūkinis LDK atsilikimas. Visų pirma tiesiog trūko jėgų, potencialo iš karto po Žalgirio mūšio paaimti ir svarbiausia, išlaikyti Ordino valstybės pilis ir miestus. Kaip pažymėjo E. Gudavičius, Lenkija ir Lietuva buvo neišsivysčiusios šalys, neturėjusios daug pinigų ir besirėmusios tik šauktinių kariuomene. Šauktiniais niekas nesirūpino, jie privalėjo patys apsirūpinti maistu, pašaru, apdaru ir kitkuo, todėl negalėjo ilgai dalyvauti karo veiksmuose³¹. LDK jėga buvo sudėtinė / sancaupinė jėga, kuria buvo disponuojama proginiais atvejais, valdovui paliepus, ir pašauktiems valdiniam rūpėjo kuo greičiau grįžti namo.

Kita svarbi aplinkybė buvo Vokiečių ordino atsigavimas po Žalgirio katastrofos. Ordinas stebėtinai greitai atgavo visas pozicijas savo valstybėje, o popiežiaus, imperatoriaus ir Vokietijos kunigaikščių parama leido jam užimti labai kietą ir bekompromisę poziciją. Reikėtų pabrėžti, kad po Žalgirio susiklosčiusioje geopolitinėje situacijoje Klaipėda Ordinui buvo daug svarbesnis objektas negu Lietuvai³². Kaip parodė įvykių seka, Ordinas neketino atsisakyti savo teisių į Žemaitiją, o apie Klaipėdos atidavimą nenorėjo nė girdėti.

Tačiau galiausiai viską lėmė strateginiai Vytauto išskaičiavimai. Pirmieji metai po didžiojo mūšio liudijo, kad Lietuvos valdovas tuomet tikėjosi priverstis Ordiną atsisakyti ne tik Žemaitijos, bet ir Klaipėdos, ir dėjo nemažas pastangas šia linkme. Vis dėlto paaiškėjo, kad Ordinas teikė Klaipėdai gerokai didesnę reikšmę nei tikėtasi. Karine jėga priverstas taikytis, 1422 m. Melno taika jis labai nenoromis atsisakė tik pretenzijų į Žemaitiją. Rimtas konfliktas su Ordinu tuomet neįėjo į Vytauto planus sukurti suverenią Lietuvos Karalystę, valdomą tarptautiniu mastu pripažintos dinastijos³³. Viskas buvo pajungta šiam galutiniam tikslui, ir jo siekdamas Vytautas kaip niekas kitas sugebėjo išnaudoti visas aplinkybes ir galimybes (veikti tiesmukai neleido per menkas LDK geopolitinės galios lygis). Pasinaudojęs Lenkijos potencialu Ordino galybei pakirsti, Vytautas abejingai reagavo į raginimus pribaugti „amžiną priešą“. Skubotą pasitraukimą nuo Marienburgo lėmė, matyt, ne tik ir greičiausiai ne tiek šauktinių kariuomenę užpuolusios ligos ir nepritekčiai: Lietuvos valdovo planams realizuoti buvo reikalingas Ordinas ir jo aukštieji globėjai. Ordinas dabar turėjo tapti

³⁰ TARVYDAS, S. Op. cit., p. 329.

³¹ GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija...*, p. 219.

³² IVINSKIS, Z. *Lietuvos istorija...*, p. 357.

³³ GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos europėjimo keliais...*, p. 266.

eventualių sąjungininkų, o be Vokietijos imperatoriaus paramos buvo neįmanoma atsipalaiduoti nuo unijos su Lenkija ir pasiekti geidžiamą statusą – todėl visa, kas galėjo pakenkti santykiams su Ordinui, laikinai buvo atidėta į šalį. Vaizdžiai tariant, antrojo Vytauto bandymo distancija tuo metu pasiekė paskutinę – finišo tiesiosios – atkarpa, kai, pasak E. Gudavičiaus, po Melno taikos buvo pradėta nuosekliai eiti į Lucko suvažiavimą³⁴. Vardan gerų santykių Vytautas nekreipė dėmesio į nedraugiškus Ordino veiksmus, jam rūpėjo kuo greičiau nustatyti tvirtas sienas su Ordinui. Pirmojo bandymo, kurį sužlugdė Vorsklos katastrofa, metu ir vėliau Ordinui buvo užrašoma Žemaitija, dabar Vytautas masino Ordiną siūlydamas jam Palangą³⁵ (1426 m. sienų tarp Ordino ir Lenkijos su Lietuva nustatymo peripetijos³⁶). 1429–1430 m. Vytautas jau galėjo skinti ilgametės lankščios ir atkaklios diplomatijos ir nuolatinių kovų vaisius. Iki galutinio Lietuvos ir jos valdovo suverenumo pripažinimo Europoje beliko paskutinis žingsnis, tačiau viską nutraukė Vytauto mirtis.

Pasak S. Rowello, Vytenis padarė klaidą, mirdamas be gausaus vaikų būrio³⁷. Dar labiau tai pasakytina apie Vytautą, kuris savo politiką ir po Žalgirio vykdė taip, lyg būtų dar jaunas ar turėtų tvirtą savo kurso tęsimą po mirties garantiją. Vytautas neišugdė ir nepaliko savęs verto įpėdinio, ir tai galime laikyti didžiausia klaida: visa, kas buvo pasiekta, po jo mirties ėmė irti³⁸.

Po Vytauto Lietuvos valstybė XV a. 6–7-uoju dešimtmečiais turėjo dar vieną gerą galimybę paįminti Klaipėdą į savo rankas naudodamiesi vidine Ordino valstybės krize, peraugusia į Trylikos metų karą (1454–1466 m.) tarp Lenkijos ir Ordino. Laimėjusi šį karą, Lenkija prisijungė rytinį Pamarį, Kulmą, Michalovą ir kitas vakarines Ordino valstybės žemes, o patį Ordino didįjį magistrą pavertė savo vasalu. LDK į šį karą nesikišo ir neparėmė aktyviai jį įsitraukusių žemaičių: pastarieji, veikdami išvien su prieš Ordino valdžią sukilusiu Dancigu, ne kartą puolė ir niokojo Klaipėdą ir jos apylinkes, o 1455 m. Žemaitijos seniūno Jono Kęsgailos pajėgos netgi buvo užėmusios patį Klaipėdos miestą³⁹. Pritariant nuomonei, kad Lietuva prarado gerą progą pakeisti Melno taika nustatytas sienas ir gauti priėjimą prie Baltijos jūros⁴⁰, reikėtų išnagrinėti tokios LDK politinio elito elgsenos priežastis. Viena iš jų – politinė – buvo seniai pastebėta: Lietuvai buvo nenaudinga silpninti Ordiną kaip potencialų sąjungininką galimo konflikto su stipresnėmis Lenkija atveju. Visas dėmesys Trylikos metų karo metu buvo sutelktas į Podolę ir Voluinę, siekiant, pasinaudojus užsitęsusių karų, ginklu atsiimti Lenkijos užimtas pilies ir žemes⁴¹. Tačiau buvo dar vienas, ne taip krentantis į akis, bet labai svarbus veiksnys, anksčiau daręs įtaką Vytauto politikai, vėliau lėmęs LDK neutralumą Trylikos metų karo metu – tai natūralaus ir stipraus ekonominio intereso nebuvimas. Už Vytauto ir jo įpėdinių pečių nebuvo solidaus ir įtakingo lietuvių pirklių sluoksnio, suinteresuoto Klai-

³⁴ GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija...*, p. 257–258; GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos europėjimo kelias...*, p. 267.

³⁵ Lietuvių istoriografijoje šis epizodas vertinamas negatyviai. Teigiama, kad Lietuvos valdovas visiškai nebranginęs lietuviams taip svarbios Palangos dėl siekimo plėsti savo valdžią rusų žemėse (DUNDULIS, B. *Lietuvių kova dėl Žemaitijos...*, p. 290–291). Manydami, kad Palangos siūlymas Ordinui tebuvo eilinė įprastos Vytautui taktikos grandis, turime pripažinti, kad šiuo atveju tai buvo pavojingas žaidimas – turint omenyje garbų Vytauto amžių ir neišvengiamai artėjusią valdžios perėmimo krizę.

³⁶ GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija...*, p. 257–258.

³⁷ ROWELL, S. Ch. Op. cit., p. 60.

³⁸ ŠAPOKA, A. Vytauto vieta mūsų istorijoje. In *Vytautas Didysis, 1350–1430*. Red. P. ŠLEŽAS. 2-oji fotograf. laida. Vilnius, 1988, p. 277, 292–293.

³⁹ DUNDULIS, B. *Lietuvos užsienio politika XVI a.* Vilnius, 1971, p. 137–139.

⁴⁰ DUNDULIS, B. *Lietuvos kova dėl valstybinio...*, p. 250–252; DUNDULIS, B. *Lietuvos užsienio politika...*, p. 141.

⁴¹ KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius, 1995, p. 257.

pėdos uostu. Tuo tarpu prekybos, verslo interesai visuomet vaidino (ir tebevaidina) labai svarbų vaidmenį politinėje ekspansijoje. A. T. Mahanas prekybą apskritai laikė pagrindiniu politikos instrumentu⁴². Norint tai suvokti, užtenka paminėti Hanzos pirklių vaidmenį vokiečių ekspansijoje į rytinį Pabaltijį, kada komercinės ir karinės strategijos simbiozė davė stebėtinai panašios į „anakondos“ principą⁴³ taktikos, nustūmusios šio Baltijos regiono tautas nuo jūros, pavyzdį. Mūsų kontekste taip pat labai svarbu prisiminti, kaip dėl pirmenybės suteikti Klaipėdai miesto teises varžėsi Hanzos miestai Dortmundas ir Liubekas. Pagrindinė tokios keistos situacijos (t. y. intereso Klaipėdos uostui nebuvimo) priežastis buvo ilgametis alinantis karas su Vokiečių ordinu, kurio metu nuolatiniai kryžiuočių antpuoliai ir žygiai nuniokojo ištisas krašto sritis. Vien Žemaitijoje tuomet ištuštėjo ir virto dykra didelė dalis teritorijos⁴⁴. Normalių sąlygų etninės Lietuvos ekonominiam vystymuisi nebuvimas gerokai lėmė abejingą laikyseną Klaipėdos atžvilgiu. Be to, pagrindinės Lietuvos stambiųjų žemvaldžių valdos koncentravosi rytinėse LDK žemėse, o ne etninėje Lietuvoje, ir jiems natūraliai nerūpėjo Baltijos pajūris ir Klaipėda, nes jų dvarų produktai ir kitos prekės buvo gabamos Dauguva per Polocką ir Vitebską į Rygą⁴⁵. Padėtis pamažu pradėjo keistis tik XVI a., kada tarp LDK politinio elito pasigirdo raginimų kovoti dėl Klaipėdos⁴⁶. Tačiau ir tuomet tą lėmė, matyt, ne tiek akivaizdus XVI a. etninės Lietuvos ekonomikos atsigavimas, kiek Smolensko ir Uždneprės praradimas bei iškilęs pavojus netekti Kijevo, Polocko ir Vitebsko⁴⁷. Taip manyti verčia XVI a. Lietuvos užsienio politika, kada dėl didėjančių prekybos apimčių išryškėjusių uostų stygiaus problemą Lietuvos didikai ėmė spręsti veldamiesi į Livonijos karus, tuo akivaizdžiai parodydami savo prioritetus⁴⁸.

Pirmojo pasaulinio karo rezultatai ir Lietuvos valstybingumo atkūrimas

Pirmasis pasaulinis karas, trukęs 1914–1918 m., turėjo didžiulę įtaką Europos ir viso pasaulio politinei geografijai. Vienas geopolitikos pradininkų R. Kjellenas šį karą laikė natūraliu geopolitiniu konfliktu, kilusiu tarp dinamiškos Vokietijos ekspansijos ir ją stabdžiusių periferinių Europos valstybių⁴⁹. Karas iš esmės kilo dėl Vokietijos pretenzijų perdalinti pasaulį. Susidūrė didvalstybių interesai, tačiau labai greitai propagandos lygmenyje imtas formuoti įvaizdis, jog kariaujama dėl pavergtų tautų išvadavimo. Tuo užsiėmė abi pusės, ir kiekviena iš jų, suprantama, „rūpinosi“ priešiško bloko valstybių pavergtų tautų laisve ir gerove⁵⁰.

Žvelgiant iš geopolitikos pozicijų, Pirmojo pasaulinio karo baigtis buvo logiška: Vokietija ir jos sąjungininkai pralaimėjo, nes „jūrinės jėgos“ sugebėjo savo pusėn patraukti Rusiją. Pasibaigus ka-

⁴² ДУГИН, А. Op. cit., c. 12.

⁴³ „Anakondos“ principas reiškia priešininko teritorijos blokavimą iš jūros ir pakrančių kontrolę, siekiant išsekinti priešininką. Pirmasis tokią taktiką JAV pilietinio karo metu (1861–1865) pagrindė Winfieldas Scottas (Winfield Scott), pritaikė šiauriečių generolas McLellanas (McLellan), o į globalų lygmenį iškėlė A. T. Mahanas (JORDAN, M. K. Lessons learned from history: implications for homeland defense [interaktyvus]. Maxwell Air Force Base, Alabama, 2001, p. 31 [žiūrėta 2008 09 19]. Prieitis per internetą: <<http://handle.dtic.mil/100.2/ADA407720>>; ДУГИН, А. Op. cit., c. 14).

⁴⁴ ALMONAITIS, V. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas, 1998, p. 32–39.

⁴⁵ KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; KUNCEVIČIUS, A. Op. cit., p. 258.

⁴⁶ ŽYGAS, K. P. Mikalojaus Radvilos Juodojo paradiniai šarvai. *Kultūros barai*, 2002, Nr. 12, p. 62.

⁴⁷ KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; KUNCEVIČIUS, A. Op. cit., p. 258.

⁴⁸ KIAUPA, Z. *Lietuvos valstybės istorija...*, p. 91.

⁴⁹ ДУГИН, А. Op. cit., c. 6.

⁵⁰ LAURINAVIČIUS, Č. Antras pasaulinis karas ir Vidurio Rytų Europa [interaktyvus], [žiūrėta 2006 07 12]. Prieitis per internetą: <<http://www.lenkukultura.lt/uploads/laur.doc>>.

ru, žlugo Rusijos, Austrijos-Vengrijos ir Vokietijos imperijos, Vidurio Rytų Europos erdvėje atsirado naujų valstybių. Lietuviai, latviai ir estai buvo subrandinę valstybingumui turėti reikalingą kokybę. Nepaisant visų istorinių negandų, jie išugdė savo nacionalinius elitus, gebėjusius artikuoti tautinius interesus. Lietuvių tauta XX a. pradžioje buvo moderni tauta, tačiau lietuviai (kaip ir latviai bei estai) vieni buvo nepajėgūs atkurti valstybingumo. Lyginant su Vytauto laikų Lietuva, po Pirmojo pasaulinio karo Lietuva gerokai didesniu mastu priklausė nuo didžiųjų Europos valstybių malonės. Vytautas privertė imperatorių ir kitus Europos valdovus skaitytis su jo ir LDK interesais, o po 1918 metų Lietuva tokių galimybių neturėjo. Lietuvių pozicijos tuomet netgi buvo blogesnės už latvių ir estų, neturėjusių problemos su Lenkija. Nenuostabu, kad Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių atsiradimas ir nepriklausomybė laikoma konjunktūrinio, depozitinio pobūdžio dalyku. Pagal geopolitikos kanonus nepriklausomos Lietuvos valstybės neturėjo būti, valstybingumo atkūrimas ir pripažinimas laikoma anomalija⁵¹. Tad kokios konkrečios geopolitinės jėgos ir kaip lėmė Lietuvos raidą po Pirmojo pasaulinio karo?

Galima konstatuoti, jog tuomet susiklostė palanki geopolitinė padėtis, kurioje lėmė ne tik (ir gal netgi ne tiek) nugalėtojų (Santarvės), bet ir nugalėtos Vokietijos bei bolševikinio perversmo į autsaideres nublokštos Rusijos nacionaliniai interesai. Viena svarbiausių palankių aplinkybių buvo tai, kad po šio karo abi kontinentinės didvalstybės negalėjo kontroliuoti Rytų Pabaltijo regiono: bolševikinė Rusija norėjo, bet nepajėgė jo išlaikyti, o karą pralaimėjusi Vokietija – negalėjo prisijungti. Rusijai Baltijos valstybių atsiradimas buvo depozitinio pobūdžio veiksmas: pasikeitus situacijai, Maskva neabejojo galėsimi vėl užvaldyti Rytų Pabaltijį. Būdinga, kad nugalėtojai respaktavo legitimias savo sąjungininkės teises šiame regione, ir neabejotina, kad baltojo judėjimo pergalės prieš bolševikus atveju lietuviai, latviai ir estai būtų buvę palikti Rusijos įtakos sferai⁵². Savo ruožtu Vokietija, realizuodama pangermanizmo doktriną, „Baltikumą“ laikė sau būtina gyvybine erdve⁵³. Kol Vokietijos armijos laikė savo iškovotas pozicijas frontuose, tol Vokietija nė girdėti nenorėjo apie jokią nepriklausomą Lietuvą: kraštas turėjo tapti viena ar kita forma Vokietijos kontroliuojama teritorija, tad įvairūs planai buvo pradėti siūlyti jau pirmaisiais karo metais⁵⁴. Pralaimėjimas kare privertė Vokietiją keisti politiką – įvertinęs naują situaciją, Berlynas nutarė paremti Lietuvos valstybingumo siekius: nes, pirma, atėjus laikui bus daug lengviau užvaldyti tokį „limitrofinį“ darinį nei Rusijos imperijos dalį, antra – Vokietija buvo suinteresuota Lenkijos pašonėje turėti jai priešišką Lietuvą. Tad, pripažindami Vokietijos indėlį nepriklausomybės kovose prieš bolševikus, neturime pamiršti, kad Vokietijos batalionai kovėsi už nacionalinius savo šalies interesus. Kita vertus, dėl to po karo Vokietijos „kūdikiu“ laikytai Lietuvos valstybei iškilo pripažinimo problemų⁵⁵.

Vis dėlto pokarinės pasaulio tvarkos klausimus sprendė nugalėtojai. Paryžiaus taikos konferencija parengė, o Versalio taikos sutartis su Vokietija nubraižė politinį pasaulio žemėlapi, kurio kontūrai buvo pavadinti Versalio sistema. Šiame žemėlapyje atsirado vietos ir nepriklausomai Lietuvos valstybei. Čia nulėmė ne tiek demokratijos ir tautų apsisprendimo principo respaktavimas, kiek

⁵¹ LAURINAVIČIUS, Č.; MOTIEKA, E.; STATKUS, N. *Baltijos valstybių...*, p. 28–29.

⁵² Rusijos klausimas Santarvei iškėlė dilemą: arba kovoje su bolševizmu remti Rusijos pakraščiuose susikūrusius tautinius junginius ir kartu skatinti imperijos iširimą, arba laikytis Rusijos integralumo, ignoruojant pačių Santarvės valstybių demokratizmo nuostatas. Nepaisant dvejonų, Santarvė tą klausimą sprendė ne Baltijos tautų naudai (LAURINAVIČIUS, Č. *Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis: (1920 m. liepos 12 d. sutarties problema)*. Vilnius, 1992, p. 69).

⁵³ LAURINAVIČIUS, Č.; MOTIEKA, E.; STATKUS, N. *Baltijos valstybių...*, p. 127.

⁵⁴ LINDE, G. *Die deutsche Politik in Litauen im ersten Weltkrieg*. Wiesbaden, 1965, S. 12–17, 20–21.

⁵⁵ ŽALYS, V. *Lietuvos diplomatijos istorija...*, p. 15.

realybės padiktuoti geopolitiniai sumetimai. Pagal Santarvės sukurtos pokario tvarkos Europoje logiką Lietuva turėjo tapti Rusiją nuo Vokietijos skiriančio buferio / barjero dalimi, drauge su kitomis regiono valstybėmis palaikančia jėgų pusiausvyrą Rytų Europoje⁵⁶. „Limitrofu“ atsiradimas atitiko rengiant Versalio taikos sutartį dalyvavusio H. J. Mackinderio koncepciją.

Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos

Pirmojo pasaulinio karo metais puoselėdami viltis sukurti nepriklausomą Lietuvą, lietuviai neišivaizdavo savo valstybės be natūralaus uosto – Klaipėdos⁵⁷. Vadinamojoje „Gintarinėje deklaracijoje“, kurią Rusijos dūmos deputatas Martynas Yčas įteikė Rusijos vyriausybei, buvo išreikšta viltis, kad po pergalingo karo Rusija prisijungs Rytprūsius ir sujungs Mažąją Lietuvą su Didžiąja⁵⁸. Panašūs reikalavimai buvo išskelti ir Amerikos lietuvių seimuose Čikagoje bei Niujorke, lietuvių konferencijose Šveicarijoje ir Švedijoje. 1917 m. lapkritį Berno konferencijoje pirmąkart buvo pabrėžtas būtinumas būsima Lietuvos valstybei turėti savo uostą, toks pats reikalavimas buvo įrašytas Voroneže paskelbtame į Rusiją pasitraukusių lietuvių atstovų „Manifeste“⁵⁹. Vokietijos okupuotoje Lietuvoje kelti tokio pobūdžio reikalavimus, suprantama, nebuvo jokių galimybių. Tuo tarpu pačioje Mažosioje Lietuvoje susijungimo su Didžiąja Lietuva idėja nebuvo populiarė, o apie natūralų lietuvininkų norą šlietis prie Lietuvos kalbėti netenka.

Į Paryžiaus taikos konferenciją pasiūsta Augustino Voldemaro vadovaujama delegacija kėlė etninių lietuvių žemių sujungimo klausimą, akcentavo natūralaus uosto – Klaipėdos – svarbą Lietuvos valstybei. Deja, Lietuvos balsas Paryžiuje buvo menkai girdimas: į jį tebuvo atsižvelgiama tiek, kiek tai atitiko Santarvės – o visų pirma konferencijai pirmininkavusios Prancūzijos interesus. Pastaroji siekė stiprinti naująsias Rytų Europos valstybes tikėdamasi, kad jos prireikus taps sąjungininkėmis galimame konflikte su revanšo ištroškusia Vokietija⁶⁰. Prancūzija ypač stengėsi atkurti kuo didesnę ir stipresnę Lenkijos valstybę, kurią laikė savo natūralia sąjungininke prieš Vokietiją. Tokios Lenkijos sudėtyje buvo matoma ir Lietuva: būtent todėl Lietuvos delegacija (Lenkijos apšmeižta esanti Vokietijos įrankiu) liko už konferencijos durų, o Mažosios Lietuvos klausimas buvo svarstomas nustatant būsimos Lenkijos valstybės ribas. Nenuostabu, kad tokioje perspektyvoje Lenkijos delegacija Paryžiuje pritarė lietuviškos Rytprūsių dalies atskyrimui nuo Vokietijos ir prijungimui prie Lietuvos⁶¹. 1919 m. Versalio taikos sutartimi nuo Vokietijos buvo atskirta dešiniame Nemuno krante esanti teritorija, gavusi Klaipėdos krašto pavadinimą. Šis kraštas nebuvo perduotas Lietuvai, o atiteko Santarvės dispozicijon. Formali dingstis buvo esą dar neaiškus nepripa-

⁵⁶ Ibid., p. 18.

⁵⁷ Įdomu, kad dar 1918 m. pavasarį Klaipėdos prekybos ir pramonės sluoksniai neabejojo Vokietijos pergale ir baiminosi, kad po karo pagaliau įgytą lietuviškąjį „hinterlandą“ į savo rankas paims Tilžė ar Karaliaučius. Jų atstovas Ludwigas Sochaczeweris (Ludwig Sochaczewer) tuomet išleido knygelę iškalbingu pavadinimu „Memel, der Hafen von Litauen“ (Klaipėda – Lietuvos uostas), kurioje įrodinėjo, jog Klaipėda yra natūralus Lietuvos uostas ir kad būtent Klaipėdai turi tekti misija atverti naujai įgytą užnugarį, įnešti į Lietuvą vokišką ūkinę sanklodą ir vokišką kultūrą (SOCHACZEWER, L. *Memel, der Hafen von Litauen*. Berlin, 1918, S. 61, 65).

⁵⁸ ŽALYS, V. Das Memelproblem in der litauischen Außenpolitik (1923–1939). In *Zwischen Staatsnation und Minderheit. Litauen, das Memelland und das Wilnagebiet in der Zwischenkriegszeit* (Nordost-Archiv, Bd. II / 1993, Hf. 2). Hrsg. von J. TAUBER. Lüneburg, 1993, S. 240.

⁵⁹ IVINSKIS, Z. Mažosios Lietuvos lietuviai. *Aidai*, 1953, Nr. 2, p. 57; URBŠIENĖ, M. *Klaipėdos krašto istorijos paraštėje*. Kaunas, 1934, p. 5.

⁶⁰ KISSINGER, H. *Diplomatija*. Vilnius, 2003, p. 230.

⁶¹ BRAKAS, M. *Mažosios Lietuvos politinė ir diplomatinė istorija*. Vilnius, 1995, p. 131–132, 134.

žintos *de jure* Lietuvos valstybės statusas, tačiau to laiko autoriai nesunkiai išvelgė tikruosius tokio sprendimo motyvus – norą priversti Lietuvą tartis ir suartėti su Lenkija⁶².

1920 m. vasarį Klaipėdą ir Klaipėdos kraštą Santarvės vardu pradėjo administruoti Prancūzija, šį vaidmenį, tiesą sakant, gavusi atsitiktinai⁶³. Iš pradžių jokių konkrečių planų neturėjusi Prancūzija ilgainiui ėmė vis aiškiau artikuliuoti savo interesus ir jau nenorėjo išleisti šio krašto iš savo įtakos. Kai, pvz., Didžioji Britanija 1922 m. birželio mėn. Ambasadorių konferencijos dienotvarkėje išskėlė Klaipėdos klausimą ir paragino pripažinti *de jure* Lietuvos valstybę bei perduoti jai Klaipėdą, Prancūzijos vyriausybė tam nepritarė⁶⁴. Ėmė ryškėti Lietuvai nenaudingos Klaipėdos krašto ateities kontūrai, kuomet Prancūzija stengėsi įtraukti kraštą į Lenkijos orbitą. 1922 m. rudenį Ambasadorių konferencija pradėjo rengti galutinį Klaipėdos krašto ateities sprendimą, kilo realus pavojus, kad kraštas taps glaudžiai su Lenkija susieta laisvąja valstybe (*Freistaat*).

Lietuvai liko viena išeitis: bandyti jėga prisijungti Klaipėdos kraštą. LDK savo galybės zenite turėjo daugiau į Baltijos pajūrį vedusių prekybinių arterijų, o XX a. pradžioje Lietuvai priėjimas prie jūros buvo gyvybiškai svarbus klausimas: praradusi Vilnių, be Klaipėdos ji būtų uždususi⁶⁵. Silpna, oficialiai dar nepripažinta Lietuvos valstybė viena nebūtų drįsusi planuoti ginkluotos akcijos Prancūzijos valdomame Klaipėdos krašte. Prancūzijos įtaka Europoje tuomet buvo pasiekusi savo didžiausią galybę, ir pasekmės galėjo būti katastrofiškos. Iš pirmo žvilgsnio paradoksalu, bet labiausiai pritarė ir net paskatino Lietuvos vyriausybę ryžtis šiai akcijai Vokietija. Tokią poziciją ji užėmė siekdama realizuoti savo interesus: normaliomis sąlygomis Vokietija nebūtų užleidusi Lietuvai nė pėdos Rytprūsių žemės. Naujos aplinkybės, privertusios Vokietiją radikalai keisti savo politiką, buvo Versalio sutarties sąlygos ir iškilęs Lenkijos pavojus. Poversalinė Vokietijos Rytų politika buvo antilenkiška, o tai padėjo užmegzti glaudesnius santykius tarp Berlyno ir Kauno⁶⁶. Kol Lietuvos ir Lenkijos susijungimo galimybė buvo reali, tol Vokietijoje Klaipėdos klausimu buvo vykdoma arši antilietuviška propaganda. Lietuvai atmetus Hymanso planą ir ryškėjant Lenkijos pageidaujamos laisvosios valstybės kontūrams, Berlynas jau linko matyti Klaipėdos kraštą perduotą kaip depozitą Lietuvai, iš kurios, atėjus laikui, būtų buvę galima kraštą nesunkiai atsiimti. Nuo 1922 m. pavasario prasidėjo slaptos įvairiais lygiais vykusios Vokietijos ir Lietuvos atstovų konsultacijos. Galiausiai akcijos išvakarėse Vokietija pusvelčiui pardavė tam reikalingų ginklų ir garantavo, kad Klaipėdos krašto vokiečiai nesipriešins lietuviams⁶⁷.

Palanki geopolitinė konjunktūra leido Lietuvai užsitikrinti ir kitos kontinentinės didvalstybės – bolševikinės Rusijos – paramą. Čia taip pat suveikė antilenkiškumo veiksnys: Maskva buvo suinte-

⁶² VALSONOKAS, R. *Klaipėdos problema*. Fotograf. laida. Vilnius, 1989, p. 57.

⁶³ ŽUKAS, J. Prancūzai Klaipėdos krašte 1920–1923 m.: vienas pokarinės Europos istorijos epizodas. In *Prancūzai Klaipėdoje 1920–1923*: katalogas. Sud. Z. GENIENĖ, S. VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007, p. 4–5.

⁶⁴ SCHRÖDER, Ch. A. Die Entstehung des „Territoire de Memel“ und die Pläne der französischen Administration (1919–1923). In *Im Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel im 20. Jahrhundert* (Nordost-Archiv, Bd. X / 2001). Hrsg. von J. TAUBER. Lüneburg, 2002, S. 72.

⁶⁵ PAKŠTAS, K. Op. cit., p. 210.

⁶⁶ TAUBER, J. Vidaus faktoriai, lėmę Vėimaro Respublikos Rytų politiką 1918–1923 m. In *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. IV). Klaipėda, 1995, p. 9, 11; ŽALYS, V. *Lietuvos diplomatijos istorija...*, p. 26.

⁶⁷ ŽALYS, V. Das Memelproblem..., S. 251, ŽALYS, V. *Lietuvos diplomatijos istorija...*, p. 26; ŽIUGŽDA, R. *Po diplomatijos skraiste: Klaipėdos kraštas imperialistinių valstybių planuose 1919–1924 metais*. Vilnius, 1973, p. 94–95; KRĖVĖ, V. *Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė: Atsiminimai*. Vilnius, 1992, p. 107–109.

resuota užkirsti kelią Lenkijos įtakos plitimui. Trumpo susitikimo 1922 m. lapkričio 29 d. Kauno geležinkelio stotyje metu Sovietų Rusijos užsienio reikalų liaudies komisaras Georgijus Čičerinas (Georgij Čičerin) pažadėjo Lietuvos ministru pirmininkui Ernestui Galvanauskui neleisti Lenkijai kištis į būsimus įvykius Klaipėdos krašte, o akcijos išvakarėse Sovietų Sąjunga pradėjo telkti savo kariuomenę prie Lenkijos sienos⁶⁸. Vokietijai ir Sovietų Sąjungai laikantis savo pažadų (o Didžiąjai Britanijai laikantis palankaus neutralumo), Lietuva 1923 m. sausio 15 d. užėmė Klaipėdą ir prisijungė Klaipėdos kraštą. Išvengti rimtesnių komplikacijų padėjo vykusiai pasirinktas akcijos laikas (Prancūzija 1923 m. sausio 11 d. įvedė savo kariuomenę į Ruro sritį, ir įvykiai tolimoje Klaipėdoje atsidūrė antrame plane) ir prancūzų visuomenės nenoras po tiek aukų ir netekčių kainavusio pasaulinio karo veltis į naują karinį konfliktą Europoje⁶⁹. Istorijos raida patvirtino geopolitinius vertinimus apie depozitinę tiek Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos, tiek pačios Lietuvos valstybingumo atkūrimo prigimtį. 1939 m. kovo mėn. nacistinė Vokietija atėmė Klaipėdos kraštą, o 1940 m. birželį dėl abiejų kontinentinių galybių suokalbio nebeliko ir Lietuvos valstybės.

Išvados

1. Lietuviai niekuomet nebuvo jūrinė tauta, valstybės branduolys buvo nuo jūros nutolusi Aukštaitija. Vokiečių ekspansija užvaldė rytinę Baltijos pakrantę anksčiau, nei sustiprėjusi LDK ėmė grėžtis į Baltijos jūrą. LDK teritoriškai buvo didelė, tačiau menkas geopolitines galias turėjusi valstybė, dėl to siekti Klaipėdos ir kitų Vokiečių ordino valdžion patekusių teritorijų teko nuolat laviuojant tarp Rytų ir Vakarų, išnaudojant esamas ir kuriant naujas palankias galimybes. Tokios politikos meistras buvo didysis kunigaikštis Vytautas, kuriam veržimasis į Rytus buvo ne savitiksliis dalykas, bet pagrindinė priemonė siekiant realizuoti savo politinį siekį sukurti galingą, suverenią Lietuvos Karalystę, valdomą kitų Europos monarchų pripažintos dinastijos. Siekdamas šio tikslo, Vytautas ne kartą buvo priverstas daryti taktinius atsitraukimus, bet niekada neišsižadėjo Klaipėdos ir kitų Nemuno žemupio baseino žemių. Neabejotina, kad Vytauto planų sėkmės atveju Vokiečių ordino būtų laukę sunkūs laikai.

2. Galima įžvelgti vieną esminį Vytauto Didžiojo politikos trūkumą: savo didžiąją programą Lietuvos valdovas vykdė neišugdęs savęs verto, autoritetą ir pripažinimą turinčio įpėdinio. Tad po Vytauto mirties Klaipėda liko Ordino rankose.

3. Trylikos metų karo tarp Lenkijos ir Ordino metu LDK turėjo galimybę prisijungti Klaipėdą, bet LDK kare prieš Ordiną nedalyvavo, nes jos tuometinį politinį elitą labiau domino Podolės ir Voluinės reikalai. Tiek tuomet, tiek ir anksčiau kryptingiau ir ryžtingiau siekti išėjimo į Baltijos jūrą trukdė etninės Lietuvos ekonominis silpnumas, nebuvo stipraus natūralaus ekonominio poreikio disponuoti Klaipėdos uostu.

4. Tiek Lietuvos valstybingumo atkūrimas po Pirmojo pasaulinio karo, tiek netrukus įvykęs Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos buvo palankios geopolitinės situacijos vaisiai. Bolševikinės Rusijos ir karą pralaimėjusios Vokietijos negalios bei geopolitiniai Santarvės valstybių išskaičiavimai įgalino Lietuvos ir kitų Rytų Europos valstybių atsiradimą. Poversalinė Lenkijos (Prancūzijos) ir Vokietijos priešprieša bei Sovietų Sąjungos–Lenkijos antagonizmas leido Lietuvai 1923 m. sausį prisijungti Klaipėdos kraštą.

⁶⁸ GALVA, G. *Ernestas Galvanauskas: politinė biografija*. Čikaga, 1982, p. 304–305; GAIGALAITĖ, A. Ernesto Galvanausko politinė veikla dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos. *Lietuvos istorijos metraštis 1996*. Vilnius, 1997, p. 146.

⁶⁹ CHANDAVOINE, I. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to*. Vilnius, 2003, p. 70.

Literatūra

- ALMONAITIS, Vytenis. *Žemaitijos politinė padėtis 1380–1410 metais*. Kaunas, 1998.
- BAUMANN, Wolfgang. Geopolitik – ein zeitgemäßer Beitrag zum gesamtstaatlichen Führungsverfahren? In *Vielfalt in Uniform*. Bd. 1 [interaktyvus]. Hrsg. von W. SCHÖBER. Wien, 2004, S. 7–61 [žiūrėta 2008 09 24]. Prieitis per internetą: <http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/09_vu1_01_gbf.pdf>.
- BOOCKMANN, Hartmut. *Vokiečių ordinas: dvylika jo istorijos skyrių*. Vilnius, 2003.
- BRAKAS, Martynas. *Mažosios Lietuvos politinė ir diplomatinė istorija*. Vilnius, 1995.
- CHANDAVOINE, Isabelle. *Prancūzmetis Klaipėdoje ir kas po to*. Vilnius, 2003.
- DĒDINAS, Valentinas. Vytauto vidaus ir užsienio politika ligi Žalgirio mūšio. In *Vytautas Didysis, 1350–1430*. Red. P. ŠLEŽAS. 2-oji fotograf. laida. Vilnius, 1988, p. 45–68.
- DUNDULIS, Bronius. *Lietuvių kova dėl Žemaitijos ir Užnemunės*. Vilnius, 1960.
- DUNDULIS, Bronius. *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amž.* Vilnius, 1968.
- DUNDULIS, Bronius. *Lietuvos užsienio politika XVI a.* Vilnius, 1971.
- DUNDULIS, Bronius. *Lietuvos kovos dėl Baltijos jūros*. Vilnius, 1985.
- GAIGALAITĖ, Aldona. Ernesto Galvanausko politinė veikla dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos. *Lietuvos istorijos metraštis 1996*. Vilnius, 1997, p. 137–159.
- GALVA, Gediminas. *Ernestas Galvanauskas: politinė biografija*. Čikaga, 1982.
- GUĐAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos istorija*. T. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. Vilnius, 1999.
- GUĐAVIČIUS, Edvardas. *Lietuvos europėjimo kelias*. Vilnius, 2002.
- IVINSKIS, Zenonas. Mažosios Lietuvos lietuviai. *Aidai*, 1953, Nr. 2, p. 57–60.
- IVINSKIS, Zenonas. *Lietuvos istorija: iki Vytauto Didžiojo mirties*. Fotograf. laida. Vilnius, 1991.
- JORDAN, Martha K. Lessons learned from history: implications for homeland defense [interaktyvus]. Maxwell Air Force Base, Alabama, 2001 [žiūrėta 2008 09 19]. Prieitis per internetą: <<http://handle.dtic.mil/100.2/ADA407720>>.
- KIAUPA, Zigmantas. *Lietuvos valstybės istorija*. Vilnius, 2004.
- KIAUPA, Zigmantas; KIAUPIENĖ, Jūratė; KUNCEVIČIUS, Albinas. *Lietuvos istorija iki 1795 metų*. Vilnius, 1995.
- KISSINGER, Henry. *Diplomatija*. Vilnius, 2003.
- KRASAUSKAITĖ, Marija. Vytauto charakteristika. In *Vytautas Didysis, 1350–1430*. Red. P. ŠLEŽAS. 2-oji fotograf. laida. Vilnius, 1988, p. 253–265.
- KRĖVĖ, Vincas. *Bolševikų invazija ir liaudies vyriausybė: Atsiminimai*. Vilnius, 1992.
- LAURINAVIČIUS, Česlovas. Antras pasaulinis karas ir Vidurio Rytų Europa [interaktyvus], [žiūrėta 2006 07 12]. Prieitis per internetą: <<http://www.lenkukultura.lt/uploads//laur.doc>>.
- LAURINAVIČIUS, Česlovas. *Lietuvos–Sovietų Rusijos taikos sutartis: (1920 m. liepos 12 d. sutarties problema)*. Vilnius, 1992.
- LAURINAVIČIUS, Česlovas; MOTIEKA, Egidijus; STATKUS, Nortautas. *Geopolitikos įvadas*. Vilnius, 2002.
- LAURINAVIČIUS, Česlovas; MOTIEKA, Egidijus; STATKUS, Nortautas. *Baltijos valstybių geopolitikos bruožai. XX amžius*. Vilnius, 2005.
- Lietuvos istorija*. Red. A. ŠAPOKA. Vilnius, 1989.
- Lietuvos TSR istorija*. T. 1: *Nuo seniausių laikų iki 1917 metų*. Ats. red. B. VAITKEVIČIUS. 2-oji laida. Vilnius, 1986.
- LINDE, Gerd. *Die deutsche Politik in Litauen im ersten Weltkrieg*. Wiesbaden, 1965.
- PAKŠTAS, Kazys. Baltijos respublikų politinė geografija. In *Lietuvos geopolitika*. Sud. S. VAITEKŪNAS. Vilnius, 1991, p. 35–238.
- PFICNERIS, Jozefas. *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*. Vilnius, 1989.
- ROWELL, Stephen Christopher. *Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje 1295–1345*. Vilnius, 2001.
- SCHRÖDER, Christian-Alexander. Die Entstehung des „Territoire de Memel“ und die Pläne der französischen Administration (1919–1923). In *Im Wandel der Zeiten: Die Stadt Memel im 20. Jahrhundert* (Nordost-Archiv, Bd. X/2001). Hrsg. von J. TAUBER. Lüneburg, 2002, S. 45–74.
- SOCHACZEWER, Ludwig. *Memel, der Hafen von Litauen*. Berlin, 1918.
- ŠAPOKA, Adolfas. Vytauto vieta mūsų istorijoje. In *Vytautas Didysis, 1350–1430*. Red. P. ŠLEŽAS. 2-oji fotograf. laida. Vilnius, 1988, p. 267–293.
- TAUBER, Joachim. Vidaus faktoriai, lėmę Veimaro Respublikos Rytų politiką 1918–1923 m. In *1923 metų sausio įvykiai Klaipėdoje* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. IV). Klaipėda, 1995, p. 5–16.
- TARVYDAS, Stanislovas. Geopolitika. In *Lietuvos geopolitika*. Sud. S. VAITEKŪNAS. Vilnius, 1991, p. 239–402.
- URBŠIENĖ, Marija. *Klaipėdos krašto istorijos paraštėje*. Kaunas, 1934.
- VALSONOKAS, Rudolfas. *Klaipėdos problema*. Fotograf. laida. Vilnius, 1989.
- VYŠNIAUSKAS, Arūnas. Apie „istorinės geopolitikos“ discipliną. *Politologija*, 1994, t. 5, p. 71–85.
- ŽALYS, Vytautas. Das Memelproblem in der litauischen Außenpolitik (1923–1939). In *Zwischen Staatsnation und Minderheit. Litauen, das Memelland und das Wilnagebiet in der Zwischenkriegszeit* (Nordost-Archiv, Bd. II / 1993, Heft 2). Hrsg. von J. TAUBER. Lüneburg, 1993, S. 235–278.

- ŽALYS, Vytautas. *Lietuvos diplomatijos istorija (1925–1940)*. T. 1. Vilnius, 2007.
- ŽIUGŽDA, Robertas. *Po diplomatijos skraiste: Klaipėdos kraštas imperialistinių valstybių planuose 1919–1924 metais*. Vilnius, 1973.
- ŽYGAS, Kęstutis Paulius. Mikalojaus Radvilos Juodojo paradiniai šarvai. *Kultūros barai*, 2002, Nr. 12, p. 62.
- ŽUKAS, Julius. Prancūzai Klaipėdos krašte 1920–1923 m.: vienas pokarinės Europos istorijos epizodas. In *Prancūzai Klaipėdoje 1920–1923*: katalogas. Sud. Z. GENIENĖ, S. VAIČIŪNIENĖ. Klaipėda, 2007, p. 4–13.
- ДУГИН, Александр. *Основы геополитики* [interaktyvus]. Москва, 2000 [žiūrėta 2006 07 05]. Prieitis per internetą: <<http://www.geopolitika.ru>>.
- МАКИНДЕР, Хэлфорд Джордж. Географическая ось истории. *Элементы* [interaktyvus], 2000, №. 7 [žiūrėta 2008 04 02]. Prieitis per internetą: <<http://arcto.ru/modules.php?file=article&name=News&sid=501>>.

LITHUANIA AND THE QUESTION OF KLAIPĖDA: A VIEW OF A HISTORIAN FROM A CLASSICAL GEOPOLITICAL PERSPECTIVE

Julius Žukas

Klaipėda University, Lithuania

Summary

The Grand Duchy of Lithuania had grown into a “pagan empire” by the 14th century, but this huge country had little geopolitical power. The natural desire of the Lithuanian rulers to extend their borders and authority produced an expansion to the East. The accumulation of powerful allies in the East relieved the pressure from the West. The wars with the Teutonic Order eventually led Lithuania to a union with Poland, which changed its geopolitical situation in the region and the status of Lithuania itself.

Therefore, Vytautas the Great, the most illustrious ruler of the Grand Duchy of Lithuania, was compelled to fight constantly, search for and exploit all possibilities in order to create the powerful European Kingdom of Lithuania. Clearly, the political program of Vytautas the Great also included accession of the Baltic coast and lower reaches of the Nemunas River, but this actualisation ended with the ruler’s death.

Later, in the 1450–60’s, the Thirteen years war between Poland and the Teutonic Order gave Lithuania the opportunity to annex Klaipėda and the surrounding coast, but this opportunity was obstructed by the Grand Duchy of Lithuania governing elite’s policy focused to the East. Lithuania remained neutral in order to reclaim Podolia and Volhynia from the Polish at the expense of war. Another important factor should also be noted. Grand Duchy of Lithuania economic limitations prevented a single-minded and persistent pursuit of the acquisition of Klaipėda. Impoverished by the centuries long conflicts with the Teutonic order, the ethnic Lithuanian lands along the Baltic Sea did not develop a business oriented middle class with a vested interest in the acquisition of a port city.

The weak state of Lithuania restored after World War I and having lost its historic capital–Vilnius, managed to annex the region of Klaipėda (*Memelland*) and finally obtain its gateway to the Baltic Sea. Two equally important factors determined this outcome: maturing of Lithuanian statehood and its resolution to have a natural port, as well as the favourable geopolitical situation, which emerged after the war. The fall of the Russian Empire and the defeat of Germany presented the Central and Eastern European nations with opportunities that were also seized by the Lithuanians. In the case of Klaipėda, the European geopolitical map created by the Peace Treaty of Versailles resulted in a major opportunity. The French, who administered

the Klaipėda region at this time, sought to strengthen its strategic ally, Poland. The French actions created the threat of Klaipėda falling to Poland's sphere of influence. This danger depolarised Lithuania and Germany. In January 1923, the latter encouraged and the Soviet Union consented to the annexation of Klaipėda region by Lithuania.

Įteikta 2008 09 26